

ORTA ASYA GÖÇEBE HAYATI VE SANATA YANSIMALARI

CENTRAL ASIAN NOMINAL LIFE AND ITS REFLECTIONS ON ART

Doç. Seda DİLAY

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Mimari Dekoratif Sanatlar Programı
sdilay@kmu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5239-8589

Prof. Dr. Deniz ONUR ERMAN

Hacettepe Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi,
Seramik Bölümü
denizonur2005@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3613-5543

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 12 Mart 2023 · YAYIMA KABUL TARİHİ: 22 Aralık 2023

Öz

Tarihsel süreçte dünyanın çeşitli bölgelerinde daha iyi yaşayabilmek arayışı, bazı topluluklarda yerleşme, bazılarında yer değiştirme şeklinde görülmektedir. Yerleşmeyi tercih edenlere yerleşik, yer değiştirenlere ise, göçebe denilmektedir. Farklı coğrafyalarda, zamanlarda ve kültürel özelliklerde göçebe topluluklar bulunmuştur. Örneğin, Paleolitik ve Neolitik Çağlardan itibaren bir yerden başka bir yere, beslenme ve barınma ihtiyaçları amacıyla hareket eden göçebe grupların; bölgesel, coğrafi ve doğal koşulların etkisiyle kendilerine ait tarih, kültür ve sanat anlayışı geliştirdikleri söylenebilir. Bu tür yaşam biçimi günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmada, Orta Asya'da yaşadıkları yerleri istemli ve gönüllü bir şekilde değiştiren göçebelerin kültür ve sanatları ele alınmıştır. Tarihsel gelişim içerisinde, bu kültürün günümüz sürdürülebilir sanatına olan olumlu katkıları ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, zamana bağlı olmadan varlık göstermeye devam eden bu hayat tarzının; arkeolojik, sanatsal, bilimsel ve sosyal araştırmalarla diğer pek çok disiplinlere de ışık tuttuğu görülmüştür. Böylelikle Orta Asya'da yaşayan göçebe toplulukların kültürlerinin, çeşitli sanat alanlarına yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göçebelik, Orta Asya, kültür, göçebe sanatı.

Abstract

In the historical process, the search for a better life in various parts of the world is seen in the form of settlement in some communities and displacement in others. Those who prefer to settle down are called sedentary, while those who change places are called nomads. Nomadic communities have been found in different geographies, times and cultural characteristics. For example, it can be said that nomadic groups, who have been moving from one place to another since the Paleolithic and Neolithic Ages for the purpose of feeding and sheltering needs, have developed their own understanding of history, culture and art under the influence of regional, geographical and natural conditions. This way of life continues to exist today. In this study, the culture and arts of nomads who voluntarily and involuntarily changed the places they lived in Central Asia are discussed. Within the historical development, the positive contributions of this culture to today's sustainable art are discussed. As a result of the researches, it has been seen that this lifestyle, which continues to exist regardless of time, sheds light on many other disciplines through archaeological, artistic, scientific and social researches. Thus, the reflections of the cultures of nomadic communities living in Central Asia on various fields of art have been tried to be revealed.

Key Words: Nomadism, Central Asia, culture, nomadic art.

GİRİŞ

Tarih boyunca insan toplulukları çeşitli nedenlerle buldukları bölgeleri terk edip, başka yerlere göç etmişlerdir. Yaşadıkları bölgenin sosyo-politik durumu, coğrafi ve iklim koşulları bu göç hareketlerinin türünü şekillendirmiştir. Kimi zaman gönüllü ve istekli olarak, kimi zaman da zorunluluktan yer değiştirme gereksinimleri doğmuştur. Bu çalışmada, gönüllü ve istekli şekilde yer değiştiren göçebe adı verilen topluluklar ele alınmıştır. Genellikle aralarında kan bağı olan ve gruplar şeklinde yaşayan, sürekli hareket halinde olan insan gruplarına göçebe denilmektedir.

Göçebe toplulukların yer değiştirmelerindeki nedenlerin başında, daha iyi şartlarda beslenme ve barınma ihtiyacı gelmektedir. Hayatını devam ettirebilme çabası, onu avlanmaya ve toplamaya yöneltmiştir. Avcı-toplayıcı yaşam tarzının gerektirdiği hareketlilik, günlük yaşamı etkilerken, kültürel özelliklerin gelişimine de katkı sağlamaktadır. Bu yaşam tarzının, günümüz modern dünyasının önemli bir unsuru olduğu söylenebilir (Deniz, 2014). Sürekli hareket halindeki topluluklarda çevreyi algılama ve ihtiyaçlara çözüm bulabilme çabası, hızlı bir seyir izlemektedir (Şahin, 2016: 27).

Göçebelikte üretim, çoğunlukla temel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir (Kazanov, 2009: 121). Hareketli yaşamlarının imkânları ölçüsünde, özellikle beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurdukları üretim sistemleri, doğal kaynaklardan en verimli şekilde yararlanmaya yöneliktir. Bu tür bir üretim anlayışına sahip insan toplulukları, göçebe kültürünün aynasıdır. Belirli bir ekonomik faaliyet türüne ve kültür biçimine sahip olan, dünya genelinde yaklaşık 40 milyon civarında nüfusu bulunan göçebelerin; hareketli, kolay ve pratik hayatları bu durumu ispatlar niteliktedir (Kradin, 2018: 56).

Çeşitli koşullara bağlı olarak hayvanları ve tüm eşyalarıyla yer değiştiren, yerleşik olmayan insan grubu veya topluluğu şeklinde tanımlanan göçebeler; çoğunlukla çadırda yaşayıp, hayvan besleyen, çeşitli ilkel araçlarla sürekli yer değiştiren ve mesleklerini de yanlarında taşıyan bireylerden oluşmaktadır (Chaliand: 2001). Tamamıyla istemli ve gönüllü olan bu hareketliliklerinin, dünya genelinde iklimsel, coğrafi, ekonomik ve kültürel koşullarla ilişkili bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Kendi iradelerine bağlı olarak yapılan bu yer değiştirme alışkanlıkları, geleneksel hale gelerek göçebe kültürünü oluşturmuştur. Göçebe kültüründe hareket biçimleri üzerinden gidildiğinde, iki türlü göçebelikten söz edilebilir (Aksoy, 2020: 199). Bu hareketlilikler, yatay ve dikey şekilde görülürken, yatay göçebeliliğin çöl bölgelerinde ve uzak mesafeler arasında, dikey göçebeliliğin ise, yazın dağlardan yaylalara, kışın ise kışlaqlara kısa göçler şeklinde ortaya çıkan göçebelilik türü olduğu söylenebilir.

Yatay göçebelik; tam göçebelik olarak da tanımlanabilen, uzak mesafeler arasında gerçekleşen, çoğunlukla Arap Yarımadası ile Afrika'nın kuzeyindeki çöl bölgelerinde devcilikle geçinen, şehir ve kasabalara yakın yerlerde koyun yetiştiren topluluklarda görülen göçebeliktir (Aksoy, 2001: 94). Ayrıca Avrasya bozkırlarında yer alan geniş steplerde de yatay göçebelik hareketlerine rastlanmaktadır. Bu tür bir göçebelik, geniş alanlarda, uzun süren ve döngüsel bir göç hareketi şeklinde görülmektedir (Kutlu, 1992: 59-73) Dikey göçebelik ise, yazın yüksek dağlar üzerindeki yaylalara, otlaklara, kışın kışlaklara göçmek şeklinde ortaya çıkan göçebelik türüdür. Dağlık bölgelerde görülen dağ göçerliği olarak da tanımlanabilen bu göçebelik türü özellikle, Ön Asya'da oldukça yaygındır.

İster yatay ister dikey harekette olsun, her bölge farklı karakteristik özellikleri bulunan göçebe toplulukları barındırmaktadır. Bu duruma, Afrika'da Pigmeleler, Zulular, Avustralya'da Aborjinler, Avrupa'da Alentejo Çingene göçebelileri vb. örnek olarak verilebilir. Ayrıca Orta Asya'da, Türk aşiretlerinin önemli bir kısmı, İran'daki Kaşgaylar ve Türkmenler ile Anadolu'daki Yörüklerin büyük bir çoğunluğu, bu göçebelik modeline uymaktadır (Eröz, 1991: 72). Yapılan bilimsel araştırmalar, göçebe topluluklarının Orta Asya bölgesinde sadece geçmiş dönemlerde değil, günümüzde de bu tür yaşam tarzını sürdüren insan gruplarının bulunduğunu göstermektedir. Bu toplulukların varlığını sürdürebilmesi, büyük oranda ekonomik açıdan güçlü olmalarına bağlıdır. Özellikle ticaretin önemli ölçüde geliştiği büyük bir uygarlık merkezi konumunda olan Orta Asya; göçebe toplulukları, hayat tarzları ve tarihsel potansiyelleri ile yerleşikleri etkileyebilecek kadar kültürel birikime sahiptirler (İzgi, 2002: 463, 465). Bu nedenle Orta Asya, yüzyıllar boyunca bugünkü dünyanın biçimlenmesinde önemli roller üstlenmiş olan uygarlıkların, imparatorlukların ve dinlerin, buluşma yeri olmuştur. Böylece, evrenselleşmenin ilk adımlarının da Orta Asya'daki imparatorluklara dayandığını söylenebilir. Göçebe kültürüne sahip uygarlıkların Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken kültürlerini de getirmeleri, bu yaşam biçiminin yayılma eğilimi bir göstergesidir.

ORTA ASYA'DA GÖÇEBELİK

Varoluşundan itibaren insan toplulukları, farklı doğal ve coğrafi koşulların etkisi altında hayatını devam ettirmiştir. Yaşanılan bölgenin coğrafi koşulları, üzerinde bulunan insanları çeşitli açılardan yönlendirmiştir. Barınma mekânları, günlük kullanım eşyaları, giysileri takı ve aksesuarları bunların başında gelmektedir.

Dünyanın dört bir yanında yüzlerce yıldır süregelen göçebe yaşam tarzı, insan topluluklarının yaşadığı bölgeye göre nitelendirilmektedir. Geniş bir ana karaya

sahip olan Asya Kıtası da bunlardan biridir. Kıta; coğrafi ve iklimsel özellikler ile doğa koşulları nedeniyle kendi içinde çeşitli bölgesel özellikler barındırmaktadır. Bunlardan Kuzey Asya, Orta Asya, Güney Asya en bilinen bölgelerdir. Kurak ve bozkır alanlardaki yaşam ile daha güneyde bulunan sulak alanlardaki yaşam, önemli ölçüde birbirinden farklılık göstermektedir. Yerleşik kültür ile hareketli kültürün benzer ve farklı noktalarının bulunması, bazen yeni ortak kültürlerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Kültürel geçmişleri MÖ 5.000'lere kadar uzanan Orta Asya bozkırlarında zamanla oluşan Türk kültürü ise, kendisine ait toplumsal ve kültürel bir yapı geliştirmiştir (Üngör, 2016). Orta Asya'daki göçebe topluluklar, 3.000 yılı aşkın bir sürede toplumsal yapılarını kurup geliştirmişlerdir (Falay, 2017: 14). Orta Asya bozkırlarındaki göçebe topluluklarla, yerleşik halklar farklı hayat tarzlarına sahip olsalar da, aralarında ortak bazı ilişkiler bulunmaktadır (Yeşilyurt: 2021, 581). Göçebelik ve yerleşiklik kültürü, bütüncül boyutta ele alındığında evrensel dünya kültürünün gelişiminde önemli rol oynamaktadır (Özçamcı, 2007: 178). Özellikle, Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göç, dünya genelinde görülen en büyük hareketlerdendir (Kuban, 2017: 1). Zengin kültüre, tarım ve ticarete dayalı hayata sahip olan yerleşik Orta Asya halkları, diğer göçebe komşularıyla da ortak ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Böylece, Orta Asya'da inanışların ve dillerin hareketliliği ile yeni kültürler ortaya çıkmıştır (Akar, 1996). Bölgede yaşayan bu topluluklar, genellikle ortak bir kültür anlayışına dayalı çeşitli gruplara ayrılmışlardır (Golden: 2014). Bu gruplarda gelişen hayvancılık, yaylak-kışlak yaşamının getirdiği hareketliliğin yanı sıra, uzak coğrafyaları keşfetme arzusunu da beraberinde getirmiştir (Golden, 2013: 21-30). Bu arzu; sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda fayda sağlamıştır (Görsel 1). Günümüzde de bu faydaların getirmiş olduğu imkânları kullanan topluluklara rastlamak mümkündür (Jdanko, 2007: 241). Halen Orta Asya'da Moğolistan'ın kuzey sınırlarında varlık gösteren Dukha Türkleri, 10 bin yıl önceki insanların yaşadığı şekliyle yaşamaktadırlar. Benzer yaşamsal faaliyetlerini, alışkanlıklarını ve sosyal kimliklerini koruma eğilimindedirler.

Görsel 1.Orta Asya göçebe hayatından kesitler.

<https://www.loc.gov/rr/amed/guide/nes-centralasia.html>

Orta Asya Türk göçebeliği, Anadolu Yörük kültürünün dayandığı tarihi bir temeldir. Eski dönemlerde Orta Asya’da yaşayan Türk topluluklarının yaşam tarzı, iklimsel ve coğrafi koşulları nedeniyle hayvancılığa dayalı ekonomik düzen kurulmasına imkân sağlamıştır. Bu nedenle Yörükler; günlük kullanım eşyalarını, kültürel özelliklerini ve alışkanlıklarını sanat eserlerine yansıtmışlardır. Konar-göçerlerin önemli bir geleneği olan çadır kültürü, göçebe kültürünün de en önemli tarihsel işlevine sahiptir. İlişkili olduğu diğer kültürleri de özellikle mimari açıdan etkilediği, barınmanın yanı sıra; çadırlarda toplantı, tören ve sosyal etkinliklerin de yapıldığı söylenebilir. Bu nedenle Göçebe Türklerin, Avrasya topluluklarıyla ortak kültür potansiyeline sahip olduğunun kabul edilmesiyle, Orta Asya Türklerinin kültürü, dünya sanat tarihi sahnesinde anlam kazanmıştır (Kuban, 1993: 50).

ORTA ASYA GÖÇEBE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN SANATA YANSIMALARI

Orta Asya göçebe Türk kültürünün en önemli sanatsal yansımalarına, mezar ve kurganlarda rastlanmaktadır. Örneğin; Türkistan’da Esik nehri kıyısında, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllardan kalan bir mezarda, Göktürk alfabesi ile yazılmış bir yazıt bulunmuştur. Bu yazıt, Türk tarihinin bilinenden daha eski olduğu ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Türk kültürünün temelleri, atlı göçebe kültürünün başladığı M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllara tarihlenmektedir (Çavuşoğlu, 2019: 158) Yüzyıllar boyunca temel geçim kaynağı hayvancılık olan Orta Asya Türklerinin konar-göçer olmaları, ekonomilerinin de bu doğrultuda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Kalıcı olmayan pazarlar, ticaretin geçici koşullarda da yapılabileceğini kanıtlamaktadır (Mandaloğlu, 2013). Ekonomik gelişmeler ve ticaret, üretime yön vermekte, sanat, zanaat ve kültürel ürünlerin oluşmasını hızlandırmaktadır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde tüm diğer coğrafyalardaki göçebe topluluklarda olduğu gibi, Orta Asya göçebelerinde de kültürel ve sanatsal faaliyetler, ticari temelli gelişmiştir.

Çoğunlukla geçim kaynaklarının hayvancılık olduğu bilinen göçebe toplulukların, hayvancılığa dayalı ürünleri satıp, tarımsal ürünleri alan bir tür ticaret anlayışı geliştirdikleri bilinmektedir. Bu durum, göçebelerle yerleşiklerin iç içe yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Göçebelerde yerleşik hayat benimsenmediği için, toprak edinme ve yerleşik mimari gelişmemiş, çadır yapımı ve mimarisi gelişmiştir. Orta Asya’ya özgü gelişim gösteren, çadırlarını geçeden yapan göçebe Türkler, dericilik, keçe dokuma ve boyama gibi alanlarda ticari anlamda gelişim göstermişlerdir. Bu nedenle kültürel ve sanatsal üretimlerinin bu malzemelere dayalı olması, son derece olağandır (Begiş, 2016: 49).

Doğa ile kurulan sıkı bağlarla Orta Asya’da yaşayan göçebelerin, yerleşik ve kalıcı eserler yerine, sözlü edebiyat geliştirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte, hayvanlarını yanlarında gezdirerek evcilleştirme konusunda da ileri

adımlar atmışlardır. Özellikle atlarını evcilleştirerek, pek çok alanda egemenlik sürmüşlerdir. Gezgin, özgür, fetihçi ve savaşçı yönlerini geliştirmişlerdir. Atlı Göçebe Kültürü veya Bozkır Kültürü adı verilen kavram böylelikle doğmuştur. Orta Asya göçebeliliğinin kökeninde at biniciliğinin olduğu kabul edilmektedir. Böylece göçebelilik açısından hareketlilik, Avrasya toplumlarını dönüştüren, onlara sosyal ve kültürel üstünlük sağlayan bir olgudur. Ayrıca bir arada olmanın vermiş olduğu toplumsal dayanışma ile güçler birliği ve paylaşım duyguları öne çıkmıştır. Bu tutumsal davranışlar, göçebe Türk topluluklarına önemli vasıflar kazandırmıştır. Bir arada hareketli şekilde yaşayan bu insan toplulukları; dünyaya bakış açıları, gelenek ve görenekleri, inanışları, kültürleri, sahiplik ve aidiyet duyguları ile kendilerine özgü bir karakter ve kimlik kazanmaktadır. Böylece, doğayı içselleştirerek, bütüncül bir tutum sergilemektedirler. Bu topluluklar, çadırlarını gökyüzü ile ilişkilendirerek kendi dünyalarını kurup, yeni bir yuva anlayışı geliştirmişlerdir.

Göçebe hayatın gereksinimlerinden dolayı, iç mekân tasarımında oldukça hafif, taşınması kolay ve basit eşyalar üretme zorunluluğu, kültürel anlamda birbirine çok benzeyen göçebe toplulukların işlevsellik açısından temelde benzer ürünler ortaya çıkarmalarına neden olmuştur. Özellikle mezarlardan elde edilen bulgular bunu doğrular niteliktedir. Çadırlarını keçe, deri ve hayvan postlarından yaptıkları, iç mekân döşemelerinde ise dokumalı süslemeler kullandıkları görülmektedir. Çadır yaşamında günlük, pratik, kolay taşınabilen ürünlerin tercih edildiği örneklerden anlaşılmaktadır (Görsel 2) (Kuban, 1993: 56).

Görsel 2. Orta Asya göçebe çadırları ve iç mekân tasarımları

<https://www.theblacktentproject.com/different-types-of-nomadic-tents-in-turkey/>

Göçebeler yaşadıkları hayata uygun olarak; taşınması kolay kürkten, deriden, keçeden, yünden örtüler ve kıyafetler; ata binmeye yarayan çakşır, çizme, elbise, kaftan, börk gibi kıyafetler ile onların bezemeleri, kemer ve at koşumu

tokaları, insanların ve çadırların üzerinde taşındığı kağnılar; çadır takımları, savunma aletleri, silah gibi eşyalar yapmışlardır (Görsel 3). Tüm bu örnekler sanatsal açıdan ele alındığında, göçebelere sürdürülebilir sanat ve kültür faaliyetlerine önemli katkılar sağladığı söylenebilir (Esin, 2002: 727).

Görsel 3. Orta Asya göçebelere ait günlük kullanım eşyaları

<https://www.sanatsal.gen.tr/orta-asya-turk-sanati/>

Orta Asya’da yaşayan göçebe toplulukların; tarım, hayvancılık ve ticaretin yanı sıra, el sanatları alanında da ustalaştığı günümüze kadar ulaşan örneklerden anlaşılmaktadır (Mandaloğlu, 2013: 129- 150). Göçebe topluluklar sahip oldukları kısıtlı imkânlar içerisinde bizzat sanatsal faaliyetlerde bulunmasalar bile, farklı sanat disiplinlerine çeşitli şekillerde esin kaynağı olabmişlerdir. Bu disiplinlerdeki sanatsal çalışmalarla, farkındalık yaratılarak, evrendeki çeşitliliği yansıtmaya çalıştıkları da görülmektedir. Günümüzde bilim insanları, sanatçılar, araştırmacılar ve gezginler binlerce kilometre yol kat edip, göçebe toplulukları ziyaret etmektedirler. Yaşam biçimlerini, sanatlarını, gelenek, göreneklerini ve ritüellerini ortaya koydukları sanat eserleriyle tüm dünyaya tanıttıkları görülmektedir. Eğer sanat olmasaydı, Moğolistan’ın uçsuz bucaksız çöllerinde, kendi başına yaşayan, tüm ihtiyaçlarını doğadan sağlayan, zaman zaman iklim ve gereksinimlerine göre yer değiştiren, dünya siyasetine, ekonomisine bir etkisi olmayan bu küçük toplulukları kimler tanıyabilirdi sorusu akıllara gelmektedir.

Sanat eserlerine yüklenen anlam, kültürlerin yanı sıra, sosyal açıdan da iletişim alanında kendini göstermektedir. Bu nedenle iletişim, toplulukların zamanlar arası geçişini sağlamaktadır. Bu bilgilere dayanarak, Orta Asya’daki göçebe Türk sanatının, sonraki zamanlarda gelişen Anadolu Türk Sanatı’nın ana ilkerlerini oluşturduğu ve onunla bazı biçimsel benzerliklerinin bulunduğu ifade edilebilir (Kuban, 1993: 28). Bu benzerlikler çerçevesinde, Orta Asya göçebe kültürünü yansıtan ve sanatını oluşturan belli bazı üsluplar yer almaktadır.

Hayatları savaş ve avcılıkla geçen göçebe sanatkârlar; inançları gereği kullandıkları totem niteliğindeki hayvan figürleri, at, keçi ve kuş gibi motifleri sıklıkla kullanmışlardır. Bazen, hayvansal motifler mitolojik şekilde tasvir edilirken, bazen de motiflerin, boy veya şahıs damgası olarak kullanıldıkları görülmektedir (Taşağıl, 2013: 343). Örneğin; M.Ö. 8. yüzyılda kullanılmış olan dağ keçisi motifinin Göktürk Kağan Sülâlesi'nin damgası olduğu (Görsel 4) Türk mitolojisinde de önemli bir yeri olan kuş motifinin ise Göktürk Kağan soyunun kuvvet ve kudret simgesi, Gök Tanrı'nın sembolü olarak ifade edildiği düşünülmektedir (Aral, 2012: 29) (Çoruhlu, 2000: 116).

Görsel 4. Orta Asya'da Kültigin Abidesi'ndeki kağanlık damgası olan dağ keçisi motifini
<http://www.turkbilimi.com/p-15999-wordpress/>

Objelerde kullandıkları imgelerin sadeleştirilip stilize edilmesinin, göçebelerin kullandığı sanat tekniklerinden birisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, renkli keçelerin birbirine eklenmesinde, halıcılıkta, tahta veya maden sanatlarında ise, motifleri basitleştirdikleri de görülmektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Orta Asya göçebelerinin kullandıkları hayvan motifleri
<https://arkeofli.com/islamiyet-onesi-turk-sanatinda-hayvan-sembolizmi/>

Orta Asya göçebe toplulukları, çoğunlukla günlük hayatın bir parçası olan objeler yapmışlar, hayvan başı şeklinde kabzası olan eğri kamaları ve madenî ayna yapımını öğrenmişlerdir (Esin, 2002: 727). Ayrıca, Orta Asya göçebe Türk halk kültürünün en önemli ögesi olan çadırın, göçebe meskeni olduğu söylenebilir. Çadır yapımında ve iç düzeninin kurgulanmasında güçlü estetik anlayış geliştirdi-

rilmiştir. Bu anlayış, çadır içerisinde kullanılan halı, kilim, keçe, sergi, döşek ve dokumalara da yansıtılmıştır. Kadınların çeşitli nakış desenleri ile işlediği dokumalar da bu estetik anlayışın örneğini teşkil etmektedir. Orta Asya sanatının göçebe yaşamı yansıtan biçimleri, günlük kullanım eşyalarının yaşamlarında oynadığı işlevsel ve sembolik rolü ifade etmektedir. Örneğin; 18.-19. yüzyılın başlarına ait saklama çantasının ön yüzündeki motifler Orta Asya sanatını yansıtmaktadır (Görsel 6) (<https://www.metmuseum.org/learn/educators/lesson-plans/the-nomads-of-central-asia>).

Görsel 6. 18.-19. Yüzyıl Orta Asya saklama çantası

<https://www.metmuseum.org/learn/educators/lesson-plans/the-nomads-of-central-asia>

Bu desenler, Türk kültür hayatının önde gelen değerlerinden olan, bereketi ve soyun sürdürülmesini ifade etmektedir. Orta Asya'da çadır yapımı ve iç dekorasyonlarını doğal ve yenilenebilir hammaddelerden üreten göçebe zanaatkarların, kültür taşıyıcıları oldukları söylenebilir. Göçebe kadınlar, dokuma, eğirme, örgü, keçe, nakış, dikiş ve diğer geleneksel el sanatları tekniklerini kullanarak, bitkisel veya geometrik desenlerle süslenmiş iç ve dış yüzeyleri dekorelamışlardır. Göçebe hayat ve çadır kültürü; ortak insani değerlere, yardımlaşmaya, işbirliğine ve sürdürülebilir kültürün gelişimine katkı sağlamıştır. Bu nedenle çadırlar, sadece barınma ihtiyacının basit bir biçimde karşılandığı mekânlar değil; kurulması, kullanımı ve iç mekân tasarımı ile belirli bir kültürel sürekliliğin dışavurumu olarak değerlendirilmelidir (Semi ve Tatlıcan, 2017: 336). Günümüzde bile bazı şenlikler, doğumlar, düğünler ve cenaze törenleri gibi etkinlikler, ortak yaşam alanı olan çadırlarda yapılmaktadır. Çadırlar, bir yandan Orta Asya göçebe Türk topluluklarının toplumsal kimliğini oluştururken, diğer yandan da, evrensel düzeyde kültür sembolüdür. Bu kültürün, 2014 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesine girmiş olması, bunu durumu kanıtlamaktadır (<https://ich.unesco.org/en/RL/traditio->

nal-knowledge-and-skills-in-making-kyrgyz-and-kazakh-yurts-turkic-nomadic-dwellings-00998). UNESCO; Paris'te gerçekleştirilen toplantısında, Orta Asya'da günümüzde de halen kullanılan geleneksel ev olarak adlandırılan Bozüyü'ü koruma altına alarak, dünya kültür mirası listesine eklemiştir (<https://turkistanlilar.org/2014/12/05/kirgiz-cadiri-bozuyler-korumaya-alindi/>).

ORTA ASYA GÖÇEBE YAŞAMININ GÜNÜMÜZ SANATINA YANSIMALARI

Göçebelik, yaşam şartlarının ve ekonomik kaynakların değişimiyle ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Göçebe toplulukların diğer topluluklar ile sürekli etkileşimde olmaları, kültürel gelişmelerine yön vererek, Orta Asya sanatının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çağlar boyunca, Orta Asya'da gelişen bozkır sanatı, göçler ile birlikte batıya kayarak Orta Çağ'da Avrupa'yı sanatsal boyutta etkilemiştir. Diğer yandan, güneye doğru göç eden Türkler, İslam sanatlarını da derinden etkileyerek, Orta Asya kültür unsurlarının dünyanın farklı bölgelerine yayılmasını sağlamıştır (Diyarbakirli, 1972: 2). Bu kültürel unsurlar, sanatçıları farklı şekillerde etkilemektedir. Bazen kıyafetleri, takı ve aksesuarları, bazen çadırları ve çadırı oluşturan elemanlar, bazen de gösteri eğlence ve danslarında çeşitli şekillerde yansıtılmaktadır. (Görsel 7) (Öztürk, 2020: 678). Bu bilgilere dayanarak, Orta Asya göçebelik kültürünün günümüz sanat anlayışları için büyük bir miras niteliği taşıdığı söylenebilir. Binlerce yıllık göçebe yaşam biçimi, teknolojik ve dijital sunum imkânlarıyla ifade edildiğinde, zengin bir esin kaynağı olmaktadır. Bu durum göçebelik kültürünün ve buna bağlı gelişen sanatın sürdürülebilirliğini arttırmakta, aynı zamanda erişilebilirliğini de mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla göçebe kültürü, sanat eserleri sayesinde tarihsel kimliğinin ötesine geçerek, zamanlar arası bir düzeye ulaşmaktadır.

Genel anlamıyla göçebe sanatının, dünyadaki çeşitli kültürleri etkisi altına alan özüne has bir sanat alanı olduğu söylenebilir. Günümüz göçebe sanatında, tekstilden seramiğe, mücevherden aksesuara heykelden mimariye pek çok ürün çeşidi görülmektedir. Bu durum, göçebe sanatının günümüze dek gelen öneminin ve zaman içindeki gelişiminin göstergesidir. Bu sanat, yerleşik bir evi olmayan, bir yerden başka bir yere hareket eden toplulukların yaşam biçimini ve kültürlerini yansıtmaktadır (<https://www.dcat.kg/post/art-of-nomads>).

Orta Asya göçebe sanatında dikkat çekici olan en belirgin özellik, doğal dünya ile kurulan bağlantıdır. Moğollar, Kırgızlar, Kazaklar Orta Asya göçebelik unsurlarını günümüz sanatlarında etkin şekilde kullanmaktadırlar. Göçebe sanatının oluşumunda geleneksel olarak yün, deri, kemik ve bitki gibi doğal kaynaklardan yararlanılmaktadır. Moğol göçebelerinin sanatındaki çoban ve savaşçılar ve

yaşam tarzları için önemli olan at tasvirleri bunun en belirgin örneklerindedir.

Kazak yurtları olarak bilinen çadırlar, göçebe sanatının günümüze uyarlamalarının bir başka örneğini temsil etmektedir. Portatif konutlar olan bu Orta Asya göçebe çadırları, keçeden yapılmış renkli ve desenli tasarımlarla süslenmiştir. Günümüzde bu göçebe gruplar için pratik bir barınak olmasının dışında, kültür ve geleneklerini yaşatan bir sanat eseri niteliği taşımaktadır.

Orta Asya'da göçebe sanatını ve kültürünü devam ettiren diğer bir topluluk da Kırgızlardır. Göçebe yaşam tarzını, kültürel kimliğini ve manevi değerlerini ve inançlarını günümüzde de yansıtan Kırgızlar, oldukça zengin bir sanat geleneğine sahiptirler. Günümüzde de göçebe kültürünü koruyan Kırgız sanatı; tekstil, mücevher, metal işleri ile ahşap süslemeleriyle adından söz ettirmektedir.

Görsel 7. Kırgız Göçebe sanatının günlük hayata yansımaları.

<https://www.dcat.kg/post/art-of-nomads>

Moğol sanatçı Togmidshiev Enkhbold, 2009'dan bu yana kendisine has ürettiği, geleneksel bir Moğol göçebe çadırı olan Ger ile dünyanın her yerinde performans gösterilerinde bulunmuştur (<https://somethingcurated.com/2021/01/22/5-mongolian-contemporary-artists-you-should-know/>). Sanatçı, müzelerde, sahillerde, otoyollarda, durduğu her yerde Ger adı verilen çadır ile halkın arasına karışmıştır. Enkhbold Togmidshiev, çevreyle bağlantı kurmak amacıyla dış mekanlarda spontane gezi performansları sergilemiştir. Ger olarak adlandırılan, yurt formundan türetilmiş ve geleneksel Orta Asya göçebe kültürünü yansıtan bu çadırlarla ortaya konan performanslarla sanatçı, kişiselleştirilmiş bir üslup yaratmıştır. Ger kurmayı, manevi açıdan yuva kurmakla eşdeğer tuttuğu algısını yaratmaktadır. Bu tür spontane performansları

Moğolistan'ın donmuş bozkırlarında, çölde, deniz kenarında, otoyol kenarında, dünyanın farklı coğrafyalarında sokak ve meydanlarda gerçekleştirilmiştir.

Görsel 7. Enkhbold Togmidshiiev. Moğol göçebe çadırı ger ile performans sanatı.

<https://somethingcurated.com/2021/01/22/5-mongolian-contemporary-artists-you-should-know/>.

Günümüzde Orta Asya'nın çeşitli bölgelerimde yaşayan göçebe etnik gruplar bulunmaktadır. Bunlar kendi coğrafi özelliklerine has malzemelerden, taşınabilir, günlük, kolay kullanılabilen, hafif eşyalar üretmektedirler. İç Moğolistan Bölgesi'nde; sağlam ve su geçirmezlik özelliğine sahip huş ağacı kabuğu buna örnek verilebilir (Görsel 8). Huş ağacı kabuğundan; kutular, kâseler ve sepetlerin yanı sıra süs eşyaları, kap-kacak gibi ürünler yaptıkları bilinmektedir (<http://www.chinadaily.com.cn/m/innermongolia/folkarts.html>). Kullanılabilir hale gelebilmesi için öncelikle huş ağacının kabuğunu soyup kaynatılmakta, daha sonra kesme, dikme gibi şekillendirme işlemleri yapılarak üzeri geleneksel desenlerle süslenmektedir.

Görsel 8. İç Moğol Bölgesine ait huş ağacından yapılmış ürünler

<http://www.chinadaily.com.cn/m/innermongolia/folkarts.html>

Moğolistan'ın Ulaanbaatar kentindeki genç çağdaş sanatçıların hayatlarını gösteren ilk multi medya projesi üzerinde çalışan belgesel fotoğrafçısı Vanessa De Smet, günümüz genç sanatçıların eserlerini sanatseverlerle buluşturmaktadır (Görsel 9).

Görsel 9. Vanessa De Smet. Mongolian Contemporary Art.

<https://vanessadesmet.wordpress.com>

Moğolistan'ın Bu genç çağdaş sanatçılarından Enkhjargal Ganbat, "Nomad Wave Sanat Grubu"nun (Göçebe Dalgası) kurucusudur (<https://vanessadesmet.wordpress.com/eya-ganbat/>). Eğitimini 2005 yılında Ulaanbaatar Güzel Sanatlar Enstitüsü'nden resim bölümünde tamamlayan sanatçı, günümüzde performans ve enstalasyon çalışmalarıyla sanat dünyasına eserleriyle katkıda bulunmaktadır. Sanatçının 'Toprak Ana İçin Bir Ninni' isimli son performans çalışmasında, günümüz modern toplumlarının doğadan oldukça uzak oluşuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, tüm insanların doğa ile bağ kurmasını ve doğa sevgisinin yeniden oluşmasını dile getirmeyi amaçlamıştır. (Görsel 10). Bu performans gösterisi, Moğolistan'ın çeşitli bölgelerini gezerek sanatseverlerle buluşmuştur. Bu gezerek sürdürülen sanat etkinliği, göçebelerin dinamik yaşamı ile bir bağlantı oluşturmakta olup, günümüz Orta Asya Sanatı için önemli bir adım sayılabilmektedir.

Görsel 10. Enkhjargal Ganbat. 'Toprak Ana için Bir Ninni'.

<https://vanessadesmet.wordpress.com/eya-ganbat/>

Moğollar; Orta Asya'da doğayla olan güçlü bağları ve doğaya dair derin bilgileriyle tanınmaktadırlar. Orta Asya'da günümüz genç sanatçılarından Dorjderem Davaa ise, Moğolistan'ın yeni nesil potansiyelini göstermektedir. Hayvancılıkla geçimini sağlayan göçebe toplulukların malzeme olarak kullandıkları, hayvanlardan elde edilen; deri, kürk ve boynuz gibi orijinal parçaları çalışmalarında kullanmaktadır (Görsel 11).

Sanatçı bu malzemelerdeki karakteristik şekiller, doğal doku ve esnekliğin tüm imkânlarından faydalanmaktadır. Eserlerinde kullandığı malzemelerin yanı sıra yansıttığı ifadelerde de doğadan izlere rastlanmaktadır. Görsel 11'de yer alan insan figürünün başındaki hayvan boynuzlarını anımsatan detaylar, doğa ve çevre ile kurulan bağlantının göstergesi niteliğindedir (<https://vanessadesmet.wordpress.com/dorjderem-davaa/>).

Görsel 11. Dorjderem Davaa. Devam Eden Çalışma. 2005.

<https://vanessadesmet.wordpress.com/dorjderem-davaa/>

Orta Asya Göçebe sanatının günümüze yansımalarından bir diğeri olan, Ağustos 2023 te sergilenen “Kırgız Göçebe Defilesi”, antik ve modern tasarımları birleştirmeyi amaçlamıştır (Görsel 12). Gösterişli Dünya Göçebe Moda Festivali’nin dördüncüsü olan bu etkinlik, Kırgızistan’da yapılmıştır. Defilede Kırgızistan’ın antik göçebe kültürüyle modern yansımalar kusursuz bir şekilde birleştirmeye çalışılmıştır. Kullanılan renkler, tasarımlarda gözlenen detaylar ve süsleme unsurları açısından ele alındığında göçebe kültürünün günümüze uyarlanmış şekli görülmektedir. Birçok uluslararası tasarımcının yer aldığı Dünya Göçebe Moda Festivali, Orta Asya’da göçebe medeniyetinin sesi duyuran ilk ve tek proje özelliğini kazanmıştır. Aynı zamanda Kırgızistan’ın moda endüstrisine de yön verdiği ve yol gösterdiği söylenebilir.

Görsel 12. Dünya Göçebe Moda Festivali. 2023.

<https://www.rferl.org/a/kyrgyz-fashion-mixes-ancient-modern-designs/32543643.html>

Son yıllarda gelişen etkinliklerden bir diğeri ise, Orta Asya göçebe kültürün izlerini taşıyan sahne sanatlarıdır. Örneğin; Moğolistan Gösteri Sanatlarında Göçebe Kültür Hazinesi olarak nitelendirilen ve bir Moğol dansı olan “Şarap İçin Şarkı Sunumu”, isimli gösteri 2007’de Altıncı Lotus Kupası Dans Yarışması’nda altın ödülü kazanmıştır (Görsel 13). Gösteri, Moğol çobanlarının sürekli yeni meralar aramak için hareket edişini canlandırmaktadır. İnsanların ruhlarında ve vücut dilinde anlam kazanmakta olan hareketlerin, göçebe kültürün özünü oluşturduğu ifade edilmektedir. Moğol dans sanatının, yaşam ritminin en iyi yorumu olduğuna inanılmaktadır. Moğol dansları; göçebe yaşam biçimi, kurban ve dini ritüellerdeki inançlarıyla ilişkilendirilmektedir (Yulin ve Xiaoyan, 2012: 30).

Göçebe kültüründe; doğal yaşamdan, günlük hayata, dini inançlardan, eğlenceye kadar her alanda kendilerine özgü karakteristik özelliklere rastlanmaktadır.

Görsel 13. Moğolistan Gösteri Sanatları: Göçebe Kültürün Hazinesi, 2007, (Fotoğraf, Bayin)
(http://www.chinadaily.com.cn/m/innermongolia/201401/27/content_17260300.htm)

Görsel 14. 16yy. Moğolistan Gösteri Sanatları: Göçebe Kültürün Hazinesi, 2007
(<https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/performing-arts-of-mongolia-treasure-of-a-nomadic-culture/>)

Göçebe kültüründe, erkek- kadın ayrımı yapılmadığı için kadın, sosyal hayatın içindedir. Erkek, çobanlıkla uğraşırken; kadın, evin idaresi ve el sanatları ile meşguldür (Zafer, 2018: 105-115). Göçebe yaşam, çobanların günlük hayatı, kıyafetleri ve aksesuarları sanatsal faaliyetlerin kaynağını oluşturmaktadır. Giysilerindeki renk ve desenler; danslarındaki sert, güçlü ve çevik ifadeleri yansıtan hareketler, göçebe hayat tarzıyla örtüşmektedir (http://www.chinadaily.com.cn/m/innermongolia/2014-02/03/content_17260300.htm). Hem kadınların hem de erkeklerin farklı dans figürleri, kendi kültürel yansımalarını ifade etmektedir (Görsel 8).

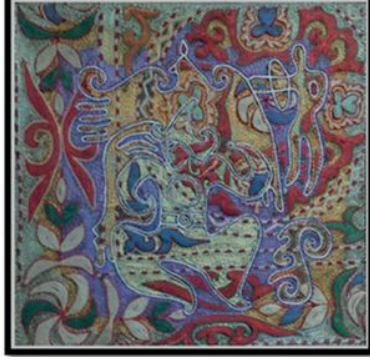
Yüzyıllar boyunca kendine özgü bir duruş sergileyen göçebe kültürü, zengin içeriği ile çağlar boyunca çeşitli sanat alanlarına ilham kaynağı olmuştur. Günümüz heykel sanatçısı Ufuk Güneş Taşkın, üretim-tüketim ekonomisinin şekillendirdiği modern çağda, insanın sahip olduğu inanış, kültür, gelenek, estetik, güzellik gibi yargıların sıradanlaştığını ve değerlerini kaybettiğini ifade etmektedir. Sanatın, insanın var olduğu andan itibaren bir ayna görevi gördüğünü, yaşadığı toplumun tüm özelliklerini yansıtarak, insan-toplum ve sanat ilişkisini sorgulama ve değiştirme sürecine girdiğini belirtmektedir (Taşkın, 2018: 1). Sanatçının, yuvasını ve valizini beraberinde götürmeleri betimlediği, “Göçebe” isimli çalışması 23x60x20 cm ölçülerinde, metal plaka, metal tel, karışık tekniikle şekillendirdiği metal bir heykeldir (<https://www.sanatabiyer.com/is-de-tay/21305/gocebe>) (Görsel 15).

Görsel 15. Ufuk Güneş TAŞKIN, 'Göçebe" 2021, metal heykel, 64 x 22 x 17 cm.
<https://www.sanatabiyer.com/is-detay/21305/gocebe>

Göçebe bir yaşam süren toplulukların günümüze dek gelebilen sanat eserleri, genel olarak ortak bir kültürü yansıtmaktadır. Bu kültür varlıkları pratik, kullanışlı ve kolay taşınabilir özellikleri sahip olup, göçebe sanatını yerleşik kültür sanatından daha üstün kıldığı söylenebilir. Üstün teknik ve malzeme hâkimiyeti, estetik değerlerin kullanışlılık özelliğiyle harmanlanması, doğadan edinilen tecrübe, tarihsel bilgi birikimi süsleme zenginliği sağlamaktadır. Göçebe kültüründe süslemelerin amacı estetik görünüm kazandırmasının yanı sıra, asıl olarak arka planda önemli bilgiler vermek ve anlamlar yüklemektir.

Ortak simgesel dille toplumun tüm üyeleri rahatlıkla iletişim sağlayabilmekteydi. Öyle ki; Selçuklu Dönemi insan tasvirlerinde görülen giyim-kuşam geleneğinin Orta Asya göçebe kültüründen geldiği de ifade edilmektedir (İskenderzade, 2008: 46). Orta Asya göçebelik kültürünün zengin alt yapısı, tarihsel etkileşimde büyük rol oynamaktadır. Bu kültürün izlerini taşıyan eserler geleneğin geleceğe taşındığının en önemli kültürel varlıklar arasındadır. Orta Asya göçebe kültür geleneğini günümüzde eserlerine taşıyan Zeynelkhan Mukhamedzhanuly isimli Kazak sanatçı, Orta Asya kültürünün önemli bir mirası olan süzeni nakışı sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Bu işleme sanatı Orta Asya kültürüne bir renk katarak anlamlı ve kalıcı bir el sanatı olarak varlık göstermektedir. Mukhamedzhanuly, geleneksel Kazak Suzeni nakşını ülkesinde geleneksel sanatlardan olan Suzeni tekniğini bozmadan yorumlayarak gelenekselden moderne ulaştırmıştır (Görsel 16). Kazakların Bozkırlarında geçen tarihi ve mitolojik olayların konu alındığı eserlerde, işleme tekniği Suzeni ile kumaş, iğne ve pamuk veya ipek iplikler kullanılarak yapılmaktadır (Gürcüm ve ark., 2019: 230). 20. yüzyılın sonuna kadar bir süsleme unsuru olarak önemini sürdürmüş olan Suzeni nakışı, Kazakistan'da geleneğin devam ettirilmesi amacıyla belirli yörelerde el sanatı ustaları tarafından sürdürülen sanat dalı haline dönüşmüştür.

Görsel 16. Zeynelkhan Mukhamedzhanuly, "Kartal eğitici" süzeni pano, 60x60, 2018.
(Gürcüm ve ark., 2019)

Orta Asya göçebe kültür geleneğini günümüzde de sürdüren bu kültürel mirası, modern sanat anlayışıyla birleştiren diğer bir sanatçı Rauf Tuncer'dir. Sanatçı eserlerinde kendine özgü yorumlarıyla dikkat çekmektedir (Görsel 17). Evrenselliğin enerjisini yerellikten, geleceğin gücünü ise, geçmişten aldığı ifade eden sanatçı, tarihsel simgeleri, mitolojik betimlemelerle birleştirerek tuval üzerine akrilik boyalarla yaptığı çok renkli ve büyük boyutlu eserlerine yansıtılmaktadır (https://www.zeytinburnukultursanat.com/media/brochures/10_GELENE%C4%9EE_%C3%87A%C4%9EDA%C5%9E_YORUMLAR_-_RAUF_TUNCER.pdf).

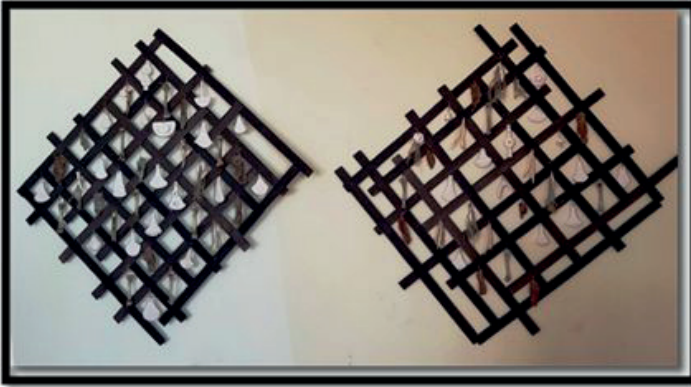
Görsel 17. Rauf Tuncer, Gelenekten Çağdaş resim sergisi, Tuval üzerine akrilik, 130cmx130cm, 2013.
(https://www.zeytinburnukultursanat.com/media/brochures/10_GELENE%C4%9EE_%C3%87A%C4%9EDA%C5%9E_YORUMLAR_-_RAUF_TUNCER.pdf)

Orta Asya göçebe toplulukları, hareket edebilme kolaylığı sağlayan sert iklim koşullarına dayanıklı olan günlük eşyaları, aksesuarları ve barınma mekânları sanatçıları farklı yönlerden etkilemektedir. Orta Asya göçebe kültürü gelenek-

sel izlerini günümüze ve geleceğe taşınması, bu kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Orta Asya göçebe kültürü günümüzde çeşitli sanatçılar tarafından farklı bakış açıları, sanat dalları, teknik ve malzeme ile eserlerde varlık göstermektedir. Diğer tüm sanat dallarında olduğu gibi seramik sanatında da kişisel yorumlarla günümüze taşınmaktadır. Ancak resim, dokuma v.b. disiplinlerden farklı olarak fiziki özelliklerinden ötürü seramik sanatı, göçebe toplumlarda nispeten daha az gelişmiştir. Bu nedenle yerleşik düzene geçmemiş toplumlarda seramik sanatının gelişimini izlemek zordur (Erman, 2012: 22).

Günümüzde Orta Asya göçebe kültürünü eserlerine taşıyan sanatçılardan Seda Dilay, bu toplulukların kullandıkları objeleri, aksesuarları, barınma amacıyla kullandıkların çadırlardaki detayları, kişisel yorumlamalarıyla aktarmıştır (Görsel 18). Çalışmanın arka planını çadır iskeleti olan ve ger olarak adlandırılan bir düzeneğin oluşturduğu görülmektedir. Üzerinde kemik, deri, ağaç kabukları ve doğal parçaların yanı sıra, Orta Asya göçebe kültüründeki süsleme unsurlarının bulunduğu seramik ürünler yer almaktadır. (Dilay, 2022: 360).

Görsel 18. Seda Dilay, Orta Asya Göçebe Kültürü, 110cmx100cm, 2021.

(Kişisel arşiv)

SONUÇ

Hayvancılık ekonomisine bağlı olarak geçimlerini sürdüren Orta Asya göçebe toplulukları, hareket edebilme kolaylığı sağlayan sert iklim koşullarına dayanaklı çadırları mesken edinmişlerdir. Çadırlar, bu hayatın gerektirdiği imkânlar çerçevesinde; sosyal konumlarını, ekonomik düzeylerini, iklimsel ve doğal koşullara bağlı olarak insanların barınma anlayışını, gelenek, görenek ve yaşam tarzlarını yansıtan, kültürel bir miras olarak karşımıza çıkmıştır. Nesiller arası bir bağ kuran bu miras tüm özellikleri ile evrensel sanat tarihine büyük bir

zenginlik sunmaktadır. Orta Asya göçebe Türk toplulukları, kendilerine özgü kültürel değerlerini, yeni oluşan farklı kültürel değerlerle harmanlayarak, günümüz kültür dünyasını yaratmıştır (Tülbasıyeva, 2004:1).

Bu çalışmayla, dünyanın çeşitli coğrafyalarında olduğu gibi Orta Asya'da da bulunan göçebe toplulukların, kendilerine özgü sıra dışı yaşam biçimleri, kültürel potansiyelleri ve sanatsal üretimleri ortaya konulmuştur. Göçebe toplulukları; çadırları, günlük kullanım eşyaları, dokumaları ve estetik anlayışları incelendiğinde, sanata, kültüre, mimari anlayışa ve tasarıma önemli katkılar sağladığı sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle, kültürel kimliklerinin, sanat anlayışlarının ve zengin estetik değerlerinin, sürekliliği ve sürdürülebilirliği açısından göçebe toplulukların hayat anlayışları korunmalı, zamanlar arası bağlarla geleceğe aktarımının sağlanmasına özen gösterilmelidir. Geçmişin saygın kültürel tecrübelerini geleceğin teknolojik gelişimlerine teslim ederek, evrensel sanat tarihi yaşatılmalıdır.

Aralarında kan bağı bulunan, hayvanları için daha verimli otlaklar arayan ve bu otlaklar arasında sürekli göç ederek yaşamını geçiren göçebeler, kültürlerini sert doğa koşulları ve hayvancılık üzerine kurmuşlardır. Bu durum, onların kültür ve sanatlarının göç ettikleri yerlere yayılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte göçebelerin yaşam tarzlarına bağlı olarak gelişim gösteren el sanatları, göçebe yaşamını istemli şekilde deneyimlemek isteyenlere, doğal ortamda yaşamayı tercih edenlere ve doğal şartların sağladığı konfor ile yetinebilenlere cazip imkânlar sunmaktadır.

Aslında, sadece sosyolojik temelli bir kavram olmayan göçebeliliğin, durağanlıktan uzak, dinamizmi sembolize eden, doğal gelişime ivme kazandıran özellikleri, günümüz sanat eserlerinde de sıklıkla görülmektedir. Yaşamsal dinamiklerini sürekli canlı tutmaları, göçebe toplulukların yüzyıllar boyunca varlık göstermelerinin en önemli nedeni olmuştur. Göçebelikteki hareket anlayışının getirdiği canlılık ile sanatsal üretim sürecinin, zamansal ve mekânsal dinamizminin eser üretimde olumlu katkılar sağladığı mevcut örneklerden anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akar, M. (1996). Göçebe Türkmenlerde Deve Güreşi ve Sosyo-Kültürel Boyutu. I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri-Halk Edebiyatı, Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence, Gelenek, Görenek, İnançlar (22-23 Aralık 1994), 2, 17-19.

Aksoy, E. (2001). Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı (Kırıkkale Karakeçili Aşireti örneği). (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aksoy, B. (2020). Anadolu Arkeolojisinde Göçebeler ve Görünürlükleri. Anadolu, (46), 187-213.

Aral, B. (2012). Kültigin'in Heykel Başındaki Yırtıcı Kuş Tasvirinin Mahiyeti Hakkında. MSGSÜ Sosyal Bilimler, (5), 29-38. Retrieved from

Bartholo, W., (2004). Orta Asya Türk Tarihi Dersleri, (Yay. haz. Hüseyin Dağ), İstanbul, Çağlar Yayınları.

Begiç, H. N. (2016). Orta Asya'dan Küçük Asya'ya Geleneksel Bir Sembol; "Kepenek". Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 44-62.

Chaliand, G. (2001). Göçebe İmparatorluklar: Moğolistan'dan Tuna'ya. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Çavuşoğlu, R. (2019). Atlı Göçebe Kavimlerin Urartu Sanatına Etkileri. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayın No: 70 e-ISBN: 978-975-7616-70-2

Çoruhlu, Y. (2000). Göktürk Sanatında Dinî Nitelikli Heykeller ve Tasvirler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 48(2000), 95-146.

Dilay, S. (2022). Göçebelik kavramının çadır formunda güncel seramik uygulamalara yansımaları. (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Diyarbakırlı, N. (1972). Hun Sanatı. MEB, Devlet Kitapları.

Erman, D. O. (2012). Türk Seramik Sanatının Gelişimi: Toprağın Ateşle Dansı. ActaTurcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Yıl IV, (1).

Eröz, M. (1991). Yörükler, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yay., İstanbul 1991, s. 71-72.

Esin, E. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eycil, A., & Ünzile, U. S. (2019). İslamiyet Öncesi Türk Tarihinde Sanatı Etkileyen Unsurlar. *Asia Minor Studies*, 7(1), 81-94.

Falay, N. (2017). Asya'da Eski Türklerin Ortaçağdaki Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Yaşamları. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (62), 1-43.

Golden, P. B. (2013). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, trc. Osman Karatay, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

Golden, P. (2014). *Dünya Tarihinde Orta Asya*. Çev.: Yahya Kemal Taştan, Ankara: Ötüken Yayınları.

Gürcüm, B. H., Baykasoğlu, N., & Yerdenova, A. (2019). Bir Suzeni Sanatçısı Zeynelkhan Mukhamedzhanuly. *Art-Sanat Dergisi*, (11), 225-239.

İskenderzade, L. (2010). *Anadolu Selçuklu Saray Çinilerinde İnsan Figürü.*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.

İzgi, Ö. (2002). Orta Asya'nın En Eski Kültürleri ve Çin Medeniyeti ile İlişkiler. *Genel Türk Tarihi*, 1, Yeni Türkiye Yayınları 423-448.

Jdanko, T. A. (2007). Orta Asya ve Kazakistan'da Yarı Göçebelik. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22(1), 239-248.

Khazanov, A. M. (2009). Specific characteristics of Chalcolithic and Bronze Age Pastoralism in The Near East. *Nomads, Tribes, and The State In The Ancient Near East: Cross-Disciplinary Perspectives*, s. 119-127.

Kradin, N. (2018). *Ancient Steppe Nomad Societies*. In *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*.

Kuban, D. (1993). *Bati'ya Göçün Sanatsal Evreleri: Anadolu'dan Önce Türklerin Sanat Ortaklıkları*. Cem Yayınevi.

Kutlu, M. (1992). Yaşayan Bir Alt Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Bildirileri, Kültür Bakanlığı Halk Kütüphanelerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yay, 164, s. 59-73.

Mandaloğlu, M. (2013). Eski Türklerde Sanayi, Ticaret ve Maliyenin Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 129-150.

Özçamca, S. (2007). Türklerin Göçebeliliği Hakkında Bir Kaç Not. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (7), s. 177-184.

Öztürk, E. (2020). Keregü, Keregüçi Hoca, Geregü. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), s. 675-684.

Sayılır, S. B. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 563-580.

Sembi, N., & Tatlıcan, N. (2017). Kökşetav Yöresi Keçe Çadırları (kiyiz üyler). *Journal of International Social Research*, 10(50).

Şahin, A. Ç., (2016). Türk Çadırı Üzerine. Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Sayı: 16, s. 25-39, Muğla.

Taşagül, A. (2014). Göktürkler I-II-III. Ankara.

Taşkın, U. G. (2018). Heykel Sanatında Hazır Nesne Kullanımı (Doctoral Dissertation, Anadolu University (Turkey).

Tülbasıyeva, L. (2004). Kazakların Yaşam Estetiği. Türk Tarih Kurumu Yayını.

Üngör, İ. (2016). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü. Dereçi Kaya Resimleri. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(39), 357-370.

Yeşilyurt, H. N. (2021). Dünya Tarihinde Orta Asya. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3(6), 581-584.

Yulin, L., ve Xiaoyan, S., (2012). Performing Arts of Mongolia: Treasure of a Nomadic Culture, *Asian Visual and Performing Arts*, Part I, Vol. 17:1 page: 30-34.

Zafer, C. (2018). Türkiye'de Konargöçer Kültürü. *Muhakeme Dergisi*, 1(2), s. 105-115.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/orta-asyada-varligini-surduren-turk-kavmi-61849.html> (Erişim tarihi: 12.02.2022)

<https://www.loc.gov/rr/amed/guide/nes-centralasia.html> (Erişim tarihi: 14.02.2022)

<https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-knowledge-and-skills-in-making-kyrgyz-and-kazakh-yurts-turkic-nomadic-dwellings-00998> (Erişim tarihi: 02.03.2022)

<http://www.turkbilimi.com/p-15999-wordpress/> (Erişim tarihi: 19.03.2022)

<http://galeri.genelturktarihi.net/bilge-kagan-hazinesi/kultegin> (Erişim tarihi: 06.02.2022)

<https://www.theblacktentproject.com/different-types-of-nomadic-tents-in-turkey/> (Erişim tarihi: 25.04.2022)

<https://www.metmuseum.org/learn/educators/lesson-plans/the-nomads-of-central-asia> (Erişim tarihi: 12.02.2022)

(<https://turkistanlilar.org/2014/12/05/kirgiz-cadiri-bozuylar-korumaya-alindi/> (Erişim tarihi: 17.03.2022)

<https://www.dcat.kg/post/art-of-nomads> (Erişim tarihi: 19.02.2022)

<https://www.rferl.org/a/kyrgyz-fashion-mixes-ancient-modern-designs/32543643.html>

<https://vanessadesmet.wordpress.com/dorjderem-davaa/>

<https://somethingcurated.com/2021/01/22/5-mongolian-contemporary-artists-you-should-know/>